

siaaliset markkinat ja roolit ovat keskimäärin erilaiset. (S. 261–293, 323–382.)

Kuten jännityskertomuksen luonteen kuuluu, on viimeinen pääjakso kaikkein kutkuttavin. Siinä vetäydytään 400 sivun annin pohjalta pohtimaan kysymystä siitä, millä periaatteella kieli »periytyy» sukupolvelta toiselle (*transmission*), kuinka se tapahtuu asteittain (*incrementation*) ja mikä saa muutoksen jatkumaan (*continuation*). Tässä vaiheessa lukemattomien yksityiskohtien pyörteeseen ja jossain määrin uusien käsitteidenkin (kuten *outlier*, *incremental/saccadic leaders*) avaruuteen uponnut lukija jo kaipaakin kokoavaa pohdintaa. Kaikki kirjassa esitetty liittyy nimenomaan (suur)kaupungeille ominaiseen sosiaaliseen kerrostuneisuuteen, mikä perusteiltaan poikkeaa paljonkin maaseutuyhteisöllisyydestä. Kielen tasolla yhteisötyyppien erot kulminoituvat dimensioon muodollinen/epämuodollinen varieteetti, minkä kaupunkilaislapsi sosiaalistumisprosessinsa tiettyssä vaiheessa oppii assosioimaan tiettyihin statusryhmiin oman sosiaalisen taustansa lähtökodista. Maaseutuyhteisössä sosiaalinen järjestelmä perustuu toisentyypisiin rakenteisiin, esimerkiksi sosiaalinen liikkuvuus on vähäisempää. Tätä kautta kielen sosiaaliset normitkin ovat erityyppisiä maaseudulla. (Ks. s. 436–437.) Oivallus on konkreettisoitu teoksessa niin, että on helppo näh-

dä ne ongelmat, jotka ovat tulleet vastaan yrityksissä soveltaa angloamerikkalaisia, kaupunkikielen tutkimisessa käytettyjä malleja suomalaisperiferioiden tutkimiseen.

Teos kuuluu ilman muuta sosiolingvistin yleissivistykseen. Se jäsentää tuoreesti niitä tendenssejä, joita variaation tutkimuksen alalla viime vuosikymmeninä on nousut esiin. Tarkan verkostoanalyysin avulla on tuloksellisesti päästy massiivisten aineistojen sisälle. Mahdollinen ennakkopelko vanhan toistamisesta osoittautuu turhaksi, vaikka tarkasteltavana ovatkin sosiolingvistiikan kvantitatiivisessa paradigmassa vakiot parametrit, vokaalimuutokset. Teoksen teeman mukaisesti sosiaalisen todellisuuden tarkastelu, joka paikoin hipoo salapoliiisyyden piirteitä, on kohosteisimmassa asemassa.

Jäämme kiinnostuneina odottamaan teossarjan kolmatta osaa, jonka on tarkoitus käsitellä kielen muuttumista kognitiiviselta kannalta. Mikäli teos ilmestyy yhtä laajana kuin tähänastiset osat, on Labov tullut julkaisseeksi parituhatsivuisen kielen muuttumista käsittelevän vaikuttavan kokonaisuuden. ■

JOHANNA VAATTOVAARA

Sähköposti:

johanna.vaattovaara@helsinki.fi

SANANMUODOSTUKSEN MEKANISMIIEN JÄLJILLÄ

Amanda Pounder *Processes and paradigms in word-formation morphology*. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 131. Berlin: Mouton de Gruyter 2000. 744 s. ISBN 3-11-016867-7.

Sivumäärältään muhkea teos sai alkunsa Pounderin saksankielisestä väitöskirjasta, jossa käsiteltiin saksan substantiivikantaisen adjektiivinjohdon järjestelmiä.

Englanninkielisen monografian aineisto on, muutamaa täydentävää esimerkkiä lukuun ottamatta, periaatteessa samanlainen: substantiivikantaisia adjektiiveja, joita on koot-

tu eri puolilla saksalaista kielialuetta ilmes-
tyneestä kirjallisuudesta 1500-luvulta 1800-
luvulle. Tämän aineiston erittely vie myös
englanninkielisestä ja yleislingvistiseksi
tarkoitettusta teoksesta satoja sivuja. Yhtä
olennaista on kuitenkin myös siitä noussut
yksityiskohtainen johto-opin periaatteiden
pohdinta.

SANANMUODOSTUKSEN PERIAATTEET — MORFOLOGIAN PERIAATTEET?

Pounderin perimmäisenä päämääränä on
kehittää sananmuodostuksen prosesseja
kattavasti ja realistisesti kuvaava malli.
Realismia tavoitellaan kahta kautta: toisaal-
ta aineiston diakronisen ulottuvuuden avul-
la, toisaalta ottamalla mallin rakentelussa
huomioon laaja, kirjan johdantoluvuissa
referoitu otos psykolingvististä kirjallisuut-
ta. Psykolingvistisen relevanssin kannalta
keskeisintä on kysymys varastoinnin ja pro-
sessoinnin suhteesta: miten paljon ja mil-
laisia muodostussääntöjä käytetään johdok-
sia tuotettaessa tai tunnistettaessa? Eri kie-
listä kertynyt todistusaineisto jättää kaikki
mahdollisuudet periaatteessa avoimiksi,
mutta Pounder päätyy uskomaan, että ana-
lyysi- ja synteesisprosessit ovat usein myös
psykologisesti realistisia.

Pohdittuaan morfologian, leksikon ja
syntaksin iäti ongelmallista rajanvetoa
Pounder toteaa vielä kiistanalaisemmaksi
sananmuodostuksen ja taivutuksen rajaami-
sen: yksikään esitetyistä kriteereistä ei ole
täysin vedenpitävä. Tämän takia Pounder,
periaatteessa uskottavasti mutta silti yllättä-
vän kepeän tuntuisesti, päättelee suuren
osan sananmuodostuksen periaatteista kos-
kevan myös taivutusmorfologiaa, joten tä-
mänkin tutkimuksen yhteydessä voitaisiin
puhua yleisesti »morfologian periaatteista».
Derivaatiomorfologian periaatteiden yleis-
tettävyydestä voitaneen olla monta mieltä,

mutta joka tapauksessa kiintoisaa tässä lu-
vussa on morfologian eri ulottuvuuksien oi-
valtava esittely. Sekä säännöt että yksiköt
voivat muuttua erikseen ja siten laukaista
uusia muutoksia, eivätkä muoto–merkitys-
suhteet vallitse niinkään yksikköjen kuin
joukkojen kesken, joten morfologinen mer-
kitys ja morfologinen muoto ovat omia jär-
jestelmiään.

SANOJEN JA MERKITYSTEN SUHDEVERKOT

Pounderin rakentelemassa kuvausmallissa
on yhtymäkohtia semioottisiin tarkastelu-
tapoihin sekä luonnolliseen morfologiaan.
Olennaista on prosessinäkemyks, eli Poun-
derin säännöt — joiden muotoilu perustuu
paljolti Igor Mel’čukin kehittämiin forma-
lismeihin — eivät kuvaa esimerkiksi affik-
sien »merkitystä» sinänsä vaan niitä se-
manttisia ja syntaktisia muutoksia, joita af-
fiksoinnin yhteydessä tapahtuu. Nämä
muutokset taas ovat Pounderin mielestä
redusoitavissa äärelliseen joukkoon »sa-
nanmuodostusmerkityksiä». Vaikka oikean
abstraktitason valitseminen voi jäädä mie-
livaltaiseksi (onko esimerkiksi tekijännimi-
johtimien, kuten englannin sanoissa *wrest-
ler* ’painija’ tai *electrician* ’sähkömies’,
merkitykseen luettava mukaan myös jokin
»ammattimaisesti» tai »tavallisesti» -tyyp-
pinen komponentti?), tämä on Pounderin
mukaan enemmänkin yleisen sanasemanti-
kan kuin sananmuodostuksen ongelma.
(Tosin Pounder näyttää sivuuttavan koko-
naan sen muun muassa useiden suomalais-
ten johto-opin tutkijoiden pohtiman kysy-
myksen, onko eri(tyypisten) johdinten se-
manttisten funktioiden yleisyystasoissa
eroa.)

Johdosten (myös konversiojohdosten ja
yhdyssanojen) derivaatiomerkitykset ovat
siis Pounderin mukaan jaettavissa luokkiin,
joita hän luettelee seitsemäntoista ja kuvaa
▷

lyhenteillä: esimerkiksi funktiota EX('X') [= alkuperä on X] edustaa *golden* 'kultainen', funktiota LIKE('X') [= vertailukoh- ta on X tai jokin X:n ominaispiirre] esimer- kiksi *kindlich* 'lapsellinen' ja funktiota DIST('X') [= distributiivinen suhde mitta- yksikköön X] esimerkiksi englannin *daily* 'päivittäin(en)'. Luokittelut tuntuvat joskus hiukan mielivaltaisilta, ja erityisen arvelu- tava on kaatoryhmän REL('X') [= X:ään liittyvä, X:ää koskeva] eronteko muista, esimerkiksi funktioluokasta OF('X') [= X on omistaja]. Samoin arveluttaa luettelon avoin loppupää: en täysin ymmärrä funk- tioiden jakoa primaareihin ja sekundaarei- hin (jälkimmäisiin kuuluvat esimerkiksi pe- joratiivisuus ja intensifiointi), ja etenkin verbinmuodostukseen kuuluvat merkitys- luokat (esimerkiksi kausatiivisuus tai in- koatiivisuus — sellaisista suomalaisen joh- to-oppitradition kukkasista puhumattakaan kuin kaptatiivi- tai purgatiiviverbit) jäävät sovinnolla käsittelemättä. Näin siis myös kysymys universaalien funktioluokkien joukon äärellisyydestä jää lopullista vas- tausta vaille. Tämän työn aineiston analyys- sissä Pounderin merkitysluokitus kuitenkin tuntuu toimivan yllättävän hyvin.

Toinen avainkysymys on paradigma ja sen rakenne: Pounderin tutkimuksen yhten-nä päätehtävänä on nimenomaan selvittää, onko derivaatiolla paradigmaattisesti järjes- tynyt rakenne (derivaatioparadigman käsit- teen realistisuutta tukemassa on niin diakro- nista kuin psyko- ja tekstilingvististäkin evidenssiä) ja mitkä sen diakroniset vaiku- tukset ovat. Tämän tutkiskelu vaatii leksi- kaalisen ja morfologisen paradigman ra- kenteiden selvittelyä, johon puolestaan kuuluvat etenkin polysemian ongelmat; esimerkiksi englannin *driver* 'ajaja; golf- maila' osoittaa, että leksikaalisessa paradig- massa voi olla monta jäsentä yhtä morfo- logisen paradigman jäsentä kohti.

Pounderin mallissa sananmuodostus-

paradigma muodostuu itse asiassa operaati- oista, joihin syötetty leksikon sisältämiä, leksikaalis-semanttisiin luokkiin (esimer- kiksi »metallit», »ajan yksiköt», »proses- sit ja tilat») jakautuvia kantoja. Operaatiot puolestaan voivat ryhmittyä joustavasti joko semanttisiin (synonymia) tai morfolo- gisiin (polysemia) perustein, ja sekä se- manttiset että morfologiset periaatteet tai säännöt vaikuttavat siihen, miten mitäkin sananmuodostusoperaatiota sovelletaan. Tämä dynaaminen malli on voimakkaam- pi kuin staattiset kuvaukset, joissa affiksit ovat vain elementtejä muiden joukossa, koska se muun muassa pystyy selittämään »nollafunktioiden» johtamisen (esim. *tug- endhaft* = *tugendhaftig* 'hyveellinen'). Samasta syystä se Pounderin mukaan voit- ta muun muassa Zwickyn tai Beardin ke- hittelemät niin sanotut realisaatiomallit, joissa muoto ja sen periaatteet ovat aina toissijaista morfologisen merkityksen reaali- tumaa.

PRODUKTIIVISUUS JA NORMI

Mikään johto-opin tutkimus ei tietenkään tule toimeen ilman produktiivisuuden käsit- teen pohdintaa ja määrittelyä. Psykologisen ja diakronisen realismin tavoittelu antaa sopivan realistiset kehykset myös produk- tiivisuudelle: se on tietyn sananmuodostus- säännön soveltumisen todennäköisyyttä, jota osittain ilmentävät myös johdosten frekvenssi, läpinäkyvyys ja säännöllisyys. Sekä absoluuttinen produktiivisuus että sen leksikaaliset ja muut rajoitukset voivat ajan mittaan muuttua. Näitä historiallisia muu- toksia puolestaan voi tutkia kielenmuisto- merkkien perusteella, ja tähän mahdollisuu- teen Pounder suhtautuu yllättävän optimis- tisesti. Miten paljon voi luottaa yhden tai kahden vaikkapa 1600-luvun lähteen edus- tavuuteen aikansa kielenkäytön heijastaja- na, ja mistä tietää, että esimerkiksi 1600-

luvun teksteissä ensi kertaa todettu muodoste ei todellisuudessa ole syntynyt jo aiemmin?

Produktiivisuus on samalla yksi niistä tekijöistä, joihin muodosteen »normaalius» tai norminmukaisuus ja sitä kautta systeemin rakenne perustuu — mutta vain yksi. Kielisysteemin kunkin rakenneosasen normaaliutta määrittää sen »markkinaisuus» asianomaisella sanaston osa-alueella, ja tämän markkinaisuuden perustana on toisaalta produktiivisuus, toisaalta frekvenssi. Pounder päätyy näin itse asiassa maksimalistiseen, epäekonomiseen kuvaukseen, jossa kielisysteemin osaset voivat olla ankkuroituneina tai varastoituinakin moneen paikkaan yhtäikää.

Mutta mikä on kielisysteemin normi, ja miten se suhteutuu kielenohjailun sanelemaan normeihin? Pounderin tutkimusaineisto on tältä kannalta erityisen kiehtova, sehän on peräisin juuri niiltä vuosisadoilta, joina saksan yleiskieli kiteytyi suunnilleen nykyiselleen. Aineiston perusteella vahvistuu se ilmeinen oletus, että kirjakielen normiutumisen selvä vaikutus sananmuodostukseen: kielioppien ja sanakirjojen myötä paradigmaattista synonymiaa aletaan karsia ja rinnakkaisten johdostyyppien merkityksiä tietoisesti eriyttää. Fennistilukijaa alkaa väkisinkin houkutella ajatus Pounderin kuvausmallien soveltamisesta suomen, tai vielä enemmän viron, nykykirjakielen syntyvaiheisiin, joissa lukuisien uudissanojen vahvistamat ja juurruttamat johdostyyppit ovat esittäneet tärkeää osaa.

KAINOJA KYSYMYKSIÄ — JA LOPUSSA KIITOS SEISOO

Pounderin jättiläisteokseen tarttuvan on kahlattava läpi seitsemäsataa sivua lähes yksinomaan saksan kieleen perustuvaa pohdiskelua ja aineiston analyysia taulukkoineen ja frekvenssilistauksineen. Lisäksi

pitää niellä epäilykset, joita aineiston ongelmattoman tuntuinen tulkinta välillä nostattaa: Miten luotettavasti Pounderin lähteet kuvastavat aikansa kielenkäyttöä? Eikö tosiaankaan tullut eteen tapauksia, joiden sijoittaminen esimerkiksi joko REL('X')- tai OF('X')-luokkaan olisi tuntunut epäselvältä tai kiistanalaiselta? Miten paljon nykykieleen perustuvaan kielitajuun voi luottaa: mistä Pounder niin varmasti tietää, että 1600-luvunkin saksassa *geschmack* on ollut ensisijaisesti substantiivi 'maku', niin että adjektiivinen merkitys 'maukas' olisi konversion tuotetta?

Kärsivällinen lukija saa kuitenkin palkintonsa. Pounderin tutkimuksesta hahmotuu vakuuttava kuva sananmuodostukseen liittyvien mekanismien monitahoisuudesta, jota dynaaminen malli tuntuu kuvaavan hyvin. Lopuksi esiin nostetaan myös erityisesti fennougristia kiinnostavia kysymyksiä: miten tämänkaltaisia tutkimustuloksia voisi verrata kirjoituksettoman tai nuoren kirjakielen sananmuodostusjärjestelmiin? ■

JOHANNA LAAKSO
*Institut für Finno-Ugristik
der Universität Wien
Spitalgasse 2–4 Hof 7
A-1090 Wien, Österreich*
Sähköposti: johanna.laakso@univie.ac.at